MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Paulius Zapolskis

APLINKYBIŲ PASIKEITIMO ĮTAKA SUTARTIES VYKDYMUI

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2005–2012 metais Mykolo Romerio universitete.

Moksliniai vadovai:

Prof. dr. Gediminas Mesonis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2005-2009)

Prof. dr. Egidijus Baranauskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2009-2012)

Mokslinis konsultantas:

Doc. dr. Edvardas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S) (2009-2012)

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

Prof. dr. Asta Dambrauskaitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

Doc. dr. Lina Novikovienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. Dangutė Ambrasienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Doc. dr. Linas Meškys (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

Doc. dr. Antanas Rudzinskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Doc. dr. Andrius Smaliukas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2012 m. birželio 22 d. 14.00 val. Mykolo Romerio universiteto konferencijų salėje (I-414 aud.).

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2012 m. gegužės 22 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius).

Paulius Zapolskis

THE IMPACT OF CHANGE IN CIRCUMSTANCES ON THE PERFORMANCE OF CONTRACT

Summary

Problem of the research. Obligatory performance of the contract and the possibility to amend or terminate it because of the objectively changed circumstances are fundamental questions of contract law that the legal theory and practice were trying to resolve since the beginning of contract legal institute. Traditional and dominating view gives priority to the strict performance of contract. If the parties want their relationship to be governed by certain rules, then these rules become binding, i.e. a contract that is formed in accordance with the provisions of laws and is valid has the force of law between its parties. The principle of binding contract is often expressed in Latin as the maxim of *pacta sunt servanda* and is currently accepted in most legal systems[1]. This principle has also been acknowledged by scientists and legal practitioners as the universal principle of international commercial law[2], whereas in international commercial arbitration this principle is often considered to be independent from any legal system or part of *lex mercatoria*[3]. Such a situation also encourages judges and arbitrators to treat the *pacta sunt servanda* principle as a general axiom of contract law. However, a natural question arises that has bothered scientists, judges and all the stakeholders for centuries, i.e. how absolute the *pacta sunt servanda* principle is. What are its boundaries? Does this principle have to be followed

[1] Lando, O. CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law. *The American Journal of Comparative Law.* 2005, 53(2): 388; Horn, N. The Concepts of Adaptation and Renegotiation in the Law of Transnational Commercial Contracts. Iš: *Adaptation and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985, p. 6.

[2] Berger, K. P. *The Creeping Codification of the New Lex Mercatoria.* Second Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2010, p. 78; Maskow, D. Hardship and Force Majeure. *American Journal of Comparative Law.* 1992, 40: 658.

[3] Samuel, A. *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration. A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S. and West German Law.* Zürich: Schulthess, 1989, p. 243; Goldman, B. The Applicable Law: General Principles of Law – the Lex Mercatoria. Iš *Contemporary Problems in International Arbitration.* Lew, Julian, D. M. (ed.). London: School of International Arbitration, Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary College, 1986, p. 125.

unconditionally even in case the circumstances change? Already the Romans understood that despite of the benefits provided by the *pacta sunt servanda* principle (security and stability of the contracts) it may not be absolute and has certain exceptions[4]. In certain cases strict application of this principle may lead to infringements on justice, reasonableness and good faith. As correctly pointed by the US professor S. Litvinoff: „It is one thing to expound respect for binding agreements, a principle whose merits are beyond dispute, and quite another to turn contracts into instruments of oppressive unfairness" [5].

The two main limits on the principle of *pacta sunt servanda* are: a) the rule of impossibility, which is usually described by the *force majeure* notion that is of French origin but has acquired a general meaning, b) the rule of changed circumstances which is expressed by the Latin maxim of *clausula rebus sic stantibus* or simply *rebus sic stantibus*. It is the latter rule (that of changed circumstances) that is the object of this legal research. During medieval times the *clausula rebus sic stantibus* rule meant that every contract had an implied condition according to which a contract was only binding as long and as far as matters remained the same as they were at the time of the conclusion of the contract[6]. Later this rule was modified in a number of ways and now it has different boundaries and operates in different ways in each country. Some countries totally negate this rule whereas the others accept it in a quite flexible way. The proponents of the strict application of *pacta sunt servanda* treat the issue of changed circumstances exceptionally through the scope of the contract: if the parties wanted to regulate their hypothetical behaviour in case of changed circumstances, they had enough means to insert such regulation into the contract. In case the parties fail to include necessary contractual provisions, they have to perform the contract even if it becomes complicated, pointless or even absurd. However, in commercial practice such an attitude is gradually becoming marginal. Even the most diligent and careful parties may not regulate everything in their contract, thus additional statutory protection is necessary. Most contemporary legislators have introduced rules dealing with changed circumstances into their national laws, whereas some states acknowledge such rules via their court jurisprudence. Besides, the rule of changed circumstances has been established in two of the most famous soft law instruments of 20th-21st c. – UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (hereinafter – **the UNIDROIT Principles**) and Principles of European

[4] Zimmermann, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. 1 ed., reprint. Cape Town: Juta, 2006, p. 578-579.

[5] Litvinoff, S. Force Majeure, Failure of Cause and Theorie de L'Imprevision: Louisiana Law and Beyond. *Louisiana Law Review.* 1985, 46(1): 5.

[6] Zimmermann, R. *Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today.* Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 80.

Contract law (hereinafter – **the PECL**) as well as in other significant international legal acts and codifications. This, of course, does not mean that the principle of *pacta sunta servanda* has weakened or was devalued: this principle remains fundamental in contract law. The balance between binding contract on one side and changed circumstances on the other is the very issue which raises a lot of questions which the author of the present dissertation will attempt to answer. The questions are as follows: what are the conditions and criteria for the application of the legal institute of changed circumstances? What are the legal means to deal with changed circumstances (party autonomy or third party intervention)? And what legal consequences (renegotiation, contract amendment or termination) should arise in case of changed circumstances?

In Lithuania, the rule of changed circumstances is established in Article 6.204 of the Civil Code of the Republic of Lithuania (hereinafter – **the Civil Code**). This article, like most Lithuanian general rules on contract law, has been taken from the UNIDROIT Principles. Therefore, while interpreting and applying Article 6.204 of the Civil Code it is necessary to refer to the interpretation and application practice of the UNIDROIT Principles[7]. Likewise, the UNIDROIT Principles have been prepared on the basis of the research of national law systems, therefore, for the full understanding of the legal institute of change in circumstances it is necessary to analyze solutions on changed circumstances adopted in different states.

Relevance, novelty and significance of the research. So far, no comprehensive, systemic and comparative research on changed circumstances has been conducted in Lithuania. Since this legal institute is relatively new in the Lithuanian legal system (clearly established in 2000 only), and since this legal institute has been transplanted from the external legal source (the UNIDROIT Principles), the demand for scientific research is beyond reasonable doubt. This research helps to explain the context and meaning of the Lithuanian national law element (Article 6.204 and related articles) as well as reveal the legal nature of the legal institute of changed circumstances. It also provides guidelines for the application of the legal provisions of the said institute. The practical significance of this research should be stressed in particular, as the courts and litigants will be able to refer to it while applying and interpreting provisions on changed circumstances. Moreover, the legal practitioners and commercial subjects will be able to thoroughly consider the probability of changed circumstances and establish

[7] Žukas, T. Reception of the Unidroit Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract Law in Lithuania. Iš: *UNIDROIT principles 2004 : their impact on contractual practice, jurisprudence and codification : reports of the ISDC Colloquium (8/9 June 2006)***.** Zürich: Schulthess, 2007, p. 242-243.

relevant contractual mechanisms best suited to the needs of a certain business field. This research could also be useful for the renewal and supplementation of the commentary of the Article 6.204 of the Civil Code and related articles. Also, the author of the present dissertation expects that this analysis will encourage further research in this field and will serve as a starting point for the analysis of the questions not discussed in the present dissertation.

The object of the research is provisions of the legal institute of changed circumstances, the interpretation and practical application of such provisions as well as the explanations of the rule of changed circumstances provided by the courts and arbitrators. It should be noted that the term "change in circumstances" (used in the title of the dissertation) and the notion of "legal institute of changed circumstances" are perceived in this dissertation as a group of legal provisions dealing with the instances where due to the changed circumstances the contract's performance becomes more onerous and the contractual equilibrium alters fundamentally. The author of the present dissertation uses the Latin term "*rebus sic stantibus*" and the term *"hardship"* (*"sutarties vykdymo suvaržymas"* in Lithuanian – the term used in Article 6.204 of the Civil Code) as synonyms for the notion of *"legal institute of changed circumstances"*. It must be noted that different legal systems employ very different terminology and legal concepts in order to describe the legal institute of changed circumstances. However, the essence of this legal institute remains the same in all legal systems – much more onerous but still possible performance of the contract. Therefore, the object of the present research is limited to the situations where there is hardship in contractual performance but no actual impossibility – as this is the distinction that draws the boundaries of the legal institute of changed circumstances. Accordingly, legal concepts dealing with impossibility (known as irresistible force, *force majeure* etc.) are not the direct object of the present research. However, the legal institutes of changed circumstances and impossibility are closely related (theoretically, the legal institute of changed circumstances may be considered as a systemic branch of the impossibility institute) and sometimes serious doubts arise with respect to trustworthiness of the criteria delimiting the two legal institutes. For these reasons, the impossibility doctrine is also partly analysed in the present dissertation. The focus of this research is on statutory or court jurisprudence solutions regarding changed circumstances. The various contractual schemes prescribed by the parties themselves are partly discussed, but they are not the direct object of the present research. The present dissertation puts emphasis mainly on commercial agreements, whereas the consumer protection in case of changed circumstances is not analysed and the author does not discuss the possibilities of the parties to mitigate the strict standards necessary for the application of the doctrine.

The purpose of the research is to systemically analyse the legal institute of changed circumstances; reveal its main features; define its structural boundaries; examine the application conditions and legal effects of changed circumstances as prescribed by the laws and the courts; and provide recommendations to the courts as well as suggestions to the legislator with respect to interpretation and application of the changed circumstances provisions.

In order to achieve the above mentioned aim of the research, the author formulates the following **main objectives of the research**:

1. to examine the legal nature of the legal institute of changed circumstances and reveal the necessity of such a legal institute as well as examine whether the principle of *rebus sic stantibus* exists as an independent principle of international commercial law;
2. to examine the historical development of the *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* principles;
3. to reveal different reception of the principle of *rebus sic stantibus* in national legal systems and international legal instruments;
4. to analyse general and specific (only typical to certain legal systems) features of the institute and examine in detail the main conditions required for the application of the institute;
5. to examine legal effects of the legal institute of changed circumstances; discuss the stages of renegotiation of the parties and the third party intervention; and reveal the competition between contract adaptation and termination as well as practical aspects of these legal consequences.

Statements defended in the dissertation.

1. Despite of the parties' possibilities to establish the regulation of changed circumstances by themselves, there is a demand for the statutory provisions dealing with changed circumstances.
2. The principle of changed circumstances (*rebus sic stantibus*) and the principle of binding contract (*pacta sunt servanda*) do not contradict each other but rather cohesively supplement each other.
3. In international commercial practice, the principle of *rebus sic stantibus* is not always acknowledged as an independent principle of international commercial practice.
4. The cases of changed circumstances must be resolved individually while analysing each particular instance. The debtor must prove in detail how certain changed circumstances affected its possibilities to perform a certain contract and must also prove the rest of the required prerequisites for the application of the legal institute of changed circumstances.

5. The negotiations of the parties must be used as the primary tool for the resolution of the problem of changed circumstances, whereas the third party (court, arbitration etc.) should intervene only after the negotiations of the parties had failed. The adaptation of the contracts is the tool that characterizes legal institute of changed circumstances, however, in certain cases the only suitable legal consequence is termination of the contract or application of other legal means.

Review of the research. As mentioned above, no comprehensive scientific research regarding changed circumstances has been conducted in Lithuania. The significant comparative study[8] by professor V. Mikelėnas (1996) only fragmentarily addressed the issues of changed circumstances. The dissertation of S. Drazdauskas "Impact of Unification of General Contract Law on Lithuanian Contract Law" should also be mentioned, as the author devoted one chapter to the problem of changed circumstances, presenting the problem in a comparative way, defining the main characteristics of the Article 6.204 of the Civil Code and providing the analysis of jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania[9]. The problems of changed circumstances have been analysed by D. Vanhara[10] (who compared the legal institute of changed circumstances with the legal institute of *force majeure*) and A. Grikienytė (who concisely presented the legal institute of changed circumstances as established in the Civil Code)[11]. The commentary of Book 6 "Law of obligations" of the Civil Code should also be mentioned as it reveals the purpose, structure, nature of the provisions and contents of the Article 6.204 of the Civil Code.

Foreign legal doctrine dedicates lots of attention to the problem of changed circumstances. The newest studies on this topic are as follows: the habilitation of the Swiss prof. C. Brunner, who analyses doctrines of *force majeure* and hardship in a comparative perspective and puts emphasis on the application of these doctrines in international commercial arbitration[12]; a comparative dissertation

---

[8] Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.

[9] Drazdauskas, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

[10] Vanhara, D. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinė prigimtis, jos santykis su kitomis atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybėmis**.** *Juristas*. 2010, 6: 17-21.

[11] Grikienytė, A. Sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms (LR CK 6.204). *Juristas*. 2009, 10(73): 13-16.

[12] Brunner, C. *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles. Exemption for Non-Performance in International Arbitration*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.

of R. Uribe, who gives a lot of attention to Chilean law reform[13]; monograph of A. Yildirim on the topic of the change of contractual equilibrium, where most attention is given to the Turkish legal system and the UNIDROIT Principles[14]; the study prepared by the Common Core of European Private Law project[15] (edited by prof. Hondius and prof. Grigoleit) on the topic of unexpected circumstances in European contract law, which also comprises national reports on the regulation of the changed circumstances in various European countries. In common law legal doctrine, the most significant studies are as follows: study on frustration and *force majeure* prepared by English prof. G. Treitel[16] as well as the study on the same topic edited by prof. E. McKendrick[17]. These studies are not limited to common law, they are based on comparative method and analyse, to a certain extent, questions of international commercial law and European Union law. Other studies to be mentioned: study by N. Nassar regarding the revision of sanctity of contracts[18]; monograph by W. Peter with respect to arbitration and renegotiation of international investment agreements[19] and monograph by J. Frick on arbitration and complex international contracts, which pays a lot of attention to adaptation of contracts to the changed circumstances[20]. A lot of useful information may also be found in the studies that have been issued in the 80's, as the questions analysed therein are still relevant. These include a comprehensive study edited by prof. N. Horn on adaptation and renegotiation of contracts in international trade and finance[21], a monograph by M. Bartels on contract adaptation and

---

[13] Uribe, R. M. *The Effect of a Change of Circumstances on the Binding Force of Contracts: Comparative Perspectives*. Cambridge: Intersentia , 2011.

[14] Yildirim, A. C. *Equilibrium in International Commercial Contracts: With Particular Regard to Gross Disparity and Hardship Provisions of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers , 2011.

[15] *Unexpected Circumstances in European Contract Law*. Hondius, E.; Grigoleit, H. C. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

[16] Treitel, G. H. *Frustration and Force Majeure*. Second Edition. London: Sweet & Maxwell, 2004.

[17] *Force Majeure and Frustration of Contract*. McKendrick, E. (ed.). Second Edition. London: Lloyd's of London Press, 1995.

[18] Nassar, N. *Sanctity of Contracts Revisited: a Study in the Theory and Practice of Long-Term International Commercial Transactions*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1999.

[19] Peter, W. *Arbitration and Renegotiation of International Investment Agreements*. Second Revised and Expanded Edition. The Hague: Kluwer Law International, 1995.

[20] Frick, J. G. *Arbitration and Complex International Contracts*. Zürich : Schulthess, 2001.

[21] *Adaptation and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985.

conflict resolution[22] and also monograph by A. Vamvoukos on termination of international contracts and *rebus sic stantibus* doctrine in international public law[23]. All of the above mentioned studies were used while conducting the present research. The author of the present dissertation also referred to works of other foreign authors (mostly European and American), who have provided valuable insight regarding changed circumstances, namely H. Beale, E. A. Farnsworth, M. J. Bonell, R. Zimmermann, H. Rösler, I. Schwenzer, P. Schlechtriem, J. Rimke, D. P. Flambouras, H. van Houtte, C. Kessedjian, D. Maskow, M. G. Rapsomanikis, A. Karampatzos, A. G. Doudko, M. Mekki, M. Garro, et al.

While preparing the present dissertation, the author also referred to statutory provisions of the Republic of Lithuania and foreign states, legislature of the European Union and international legal acts as well as jurisprudence of the Lithuanian and foreign courts, Court of Justice of the European Union, awards of international commercial arbitration (institutional and *ad hoc*), awards of International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID).

The materials for the present dissertation were collected at Swiss Institute of Comparative Law (Lausanne, Switzerland), Max Planck Institute for Comparative and International Private Law (Hamburg, Germany) and University of Lucerne (Lucerne, Switzerland). The author also visited International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT) and discussed issues of changed circumstances with the chairman of the UNIDROIT Principles drafting group prof. M. Bonell. The author of the dissertation also works as an associate advocate and deals with the problem of changed circumstances in legal practice while preparing contracts and representing the clients in court cases. All these circumstances provided the possibility to conduct a comprehensive research on the issues analysed in this dissertation.

For the above mentioned reasons (see "Relevance, novelty and significance of the research") this research will certainly be significant to Lithuanian legal theory and practice. It must be noted that this research is also a significant and novel contribution to the international contract law doctrine. Rules on hardship were incorporated into the Civil Code from the highly significant legal instrument – the UNIDROIT Principles. The authors of the UNIDROIT Principles welcomed such reception and called it successful[24]. Therefore, it could be stated that the current research also checks how the rules established in the UNIDROIT Principles

[22] Bartels, M. *Contractual Adaptation and Contract Resolution*. Studies in transnational law of natural resources, vol. 8. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985.

[23] Vamvoukos, A. *Termination of Treaties in International Law: the Doctrines of Rebus Sic Stantibus and Desuetude*. Oxford: Clarendon Press, 1985.

[24] Mikelėnas, V. Unification and Harmonisation of Law at the Turn of the Millennium: the Lithuanian Experience. *Uniform Law Review*. 2000, 5(2): 251-252.

(which are basically the same as the rules established in Article 6.204 of the Civil Code) work in national (Lithuanian court jurisprudence) and international legal practice.

Methodology of the research. While conducting the present research, various scientific methods were employed such as *comparative-historical, comparative-synchronous*, *linguistic method, generalization, deduction, induction, synthesis, teleological method, abstraction.*

Comparative-historical method was mostly used in the first part of the dissertation, i.e. while discussing the origin, legal nature and development (in the continental Europe) of the principles of *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* as well as discussing the evolution of the legal institute of changed circumstances in different states and various legal instruments. The comparative-historical analysis helps to unfold the reasons why France, England, USA and Germany (these states have been selected as best reflecting different attitudes towards legal institute of changed circumstances), the UNIDROIT Principles, the PECL, 1969 United Nations Vienna Convention on the Law of Treaties, 1980 United Nations Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods and other legal instruments contain such different solutions regarding the problem of changed circumstances. Such research also helps to comprehend why this legal institute is being dealt with so differently in Europe and the rest of the world. Analysis of different legal systems and legal instruments also helps to detect the overall level of acceptance of the *rebus sic stantibus* principle, which likewise helps to make certain conclusions about attribution of this legal principle to general contract law principles and/or principles of international commerce law.

Comparative-synchronous method was used in order to compare solutions adopted in different states and international acts regarding the problem of changed circumstances. Hereby, the focus was mainly on law currently in force and on relevant court/arbitration decisions. This comparison was mainly conducted on micro comparative level[25], i.e. within the legal institute of changed circumstances. While performing a comparative research, the contemporary concept of changed circumstances was mainly used, the one that is defined in the UNIDROIT Principles, the PECL and the Draft Common Frame of Reference of the European Union. The present research does not strictly adhere to particular national systems. Even though English, American and German regulations are mostly analysed, the author also refers to the examples of other states where such examples are illustrative. It was not the purpose of the present dissertation to

[25] Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimo metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 422.

complete a comprehensive comparative research regarding all possible questions on changed circumstances: the comparative analysis is used in order to emphasize the differences in solutions and search for a common core among various legal systems and legal instruments.

Linguistic method was used while interpreting expressions of statutory provisions and court decisions because different legal systems use very different terminology in the field of changed circumstances.

Generalization, deduction, induction, synthesis methods were used to detect regularities, principles, aggregate the features of the legal institute of changed circumstances, and make conclusions and suggestions.

Teleological method was used to reveal the real purposes and intentions of the legislator, e.g. determine whether the authors of the 1980 United Nations Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods intended to refuse to include the rule of changed circumstances into the scope of application of the convention.

Abstraction method was used to create certain mental standards (prototypes)[26], e.g. reasonable person (*bonus pater familias*) standard is used while assessing the debtor's possibilities to foresee the change of circumstances of the performance of contract and debtor's level of risk assumption of such changed circumstances.

Reliability and confirmation of the results of the research. The variety and quantity of the legal sources analysed, the research methods employed and the critical attitude of the author allows to state that the results of the research are reliable. The results of the research have been published in the author's scientific publications in Lithuanian and English that were co-authored with the scientific supervisor prof. E. Baranauskas[27] and Swiss professor D. Girsberger[28]. The preliminary results of the research have also been presented during the meetings within the Faculty of Law at the University of Lucerne, during which the author received valuable feedback from the university's academic community. The author also relied on the results of the research while lecturing and conducting tutorials on "Contract law" and "International Commercial transactions" at Mykolas Romeris University. The dissertation was discussed in the Department of Business Law of Mykolas Romeris University.

---

[26] *Ibid*., p. 370-371.

[27] Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Europos sutarčių teisės derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos. Iš: *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21; Baranauskas, E.; Zapolskis P. The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.

[28] Girsberger, D; Zapolskis, P. Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption. *Jurisprudence*, 2012, Nr. 19(1): 121-141.

The structure of the dissertation. The structure of the dissertation was determined by the above formulated objectives of research. The dissertation consists of the introduction, three main body parts, conclusions and suggestions.

The first part of the dissertation examines the situation of changed circumstances as a legal concept. This part is divided into 3 chapters. First of all, the author discusses the legal institute of changed circumstances as the compromise between binding contract and the principle of good faith. The author also discusses the features which make this legal institute independent from other legal institutes. Further, the author analyses the historical development of the principles of *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* and the expression of these principles in four characteristic jurisdictions: French, English, American and German as well as in other international conventions (1969 United Nations Vienna Convention on the Law of Treaties and 1980 United Nations Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods) and legal instruments (the UNIDROIT Principles, the PECL, the Draft Common Frame of Reference of the European Union, the *Force Majeure* Clause and Hardship Clause prepared by the International Chamber of Commerce[29], etc.). Finally, the author discusses whether *rebus sic stantibus* principle in contemporary law has evolved into international commercial principle.

The second part of the dissertation examines conditions for the application of the legal institute of changed circumstances. The author demonstrates that even though *rebus sic stantibus* institute is generally based on objective criteria, it also contains some subjective elements. Later, the author in a comparative manner discusses the main prerequisites for the application of the legal institute of changed circumstances as established in the UNIDROIT Principles, the PECL, the Civil Code and other legal acts: fundamental alteration of the contractual equilibrium, time of the occurrence of the events, the (un)foreseeability criterion, the control criterion and the risk assumption criterion.

The third part of the dissertation analyses legal consequences of the legal institute of changed circumstances. The author first discusses the two-stage system that is characteristic to this legal institute, i.e. the negotiations of the parties and intervention of the third party. Then the advantages of the negotiation stage as well as disadvantages of legal regulation prescribing compulsory negotiation are discussed. Also, the author analyses the means of legal techniques (adaptation or

---

[29] *ICC Force Majeure Clause 2003 and ICC Hardship Clause 2003*. Debattista, C. (Draftsman-in-chief). Developed by the ICC Commission on Commercial Law and Practice, ICC Publication No. 650. Paris: International Chamber of Commerce, 2003, p. 9.

termination of the contract) possessed by the third party (court or arbitration) and reveals main peculiarities of these techniques.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

In the present dissertation, the author conducted a comprehensive examination of Lithuanian and foreign legal acts, jurisprudence of courts and arbitrations as well as analysis of legal doctrine. Such analysis enables the author to conclude that the aim of the research has been achieved, the objectives have been implemented and the statements formulated for defence have been confirmed. This opinion is justified by the conclusions presented below.

Regarding legal nature and demand for legal institute of changed circumstances.

1. The purpose of the changed circumstances (*rebus sic stantibus*) doctrine in the contemporary contract law is to mitigate the strict application of the binding contract (*pacta sunt servanda*) axiom. Such situation determines that the risk of changed circumstances is not exceptionally attributed to the autonomy of the parties (contractual regulation); rather special statutory provisions or jurisprudence rules are being established dedicated to the problem of changed circumstances. In the legal relationship, these provisions serve as a "safety net" and ensure that in exceptional cases of changed circumstances the overly strict and thus unfair application of the *pacta sunt servanda* principle would not cause detriment to the parties. For these reasons, there is a demand for statutory establishment of the provisions of changed circumstances despite of the fact that the parties have a possibility to set condition for changed circumstances by themselves. This also confirms the first statement defended in this dissertation.
2. The principles of *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* do not confront each other but rather harmoniously supplement each other. The application of the *rebus sic stantibus* principle helps to respect the real will of the parties because an adapted contract allows the parties to perform exactly the same contract as the parties concluded.

Regarding historical development of the principles of binding contract (pacta sunt servanda) and changed circumstances (rebus sic stantibus).

3. The historical analysis of the *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* principles reveals that these principles have been elaborated in parallel by the same authors. Such a finding contributes towards confirmation of the

above formulated conclusion as well as the second statement defended in this dissertation, i.e. *pacta sunt servanda* and *rebus sic stantibus* principles are not antagonistic but coherent.

Regarding different reception of the rebus sic stantibus principle in national law systems and international legal instruments.

4. The *rebus sic stantibus* principle was accepted in most national legal systems and international legal acts and instruments. The jurisdictions that reject this principle (e.g. France) should be considered as marginal and do not change the general tendency. Such a conclusion is also not affected by the fact that the 1980 United Nations Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods does not directly establish the legal institute of *rebus sic stantibus* because the newest doctrine and legal practice give broad interpretation to the notion of "impediment" (Article 79 of the convention). The "impediment" notion is interpreted as comprising the instances of "economic impossibility" and other similar instances (such interpretation approximates the scope of the convention to the scope of the legal institute of changed circumstances even though it does not vest the courts with the right to adapt contracts).

Regarding rebus sic stantibus principle as independent international commercial law principle

5. Even though the principle of *rebus sic stantibus* has been widely accepted in the international and national law, the acknowledgement of this principle in international commercial arbitration is not unanimous. A conclusion could be drawn that in international commercial practice the principle of *rebus sic stantibus* is still in its evolution. The arbitrators usually do not apply the principle of *rebus sic stantibus* unless the applicable law establishes it or the parties agree on the application of *lex mercatoria*, i.e. general principles of law. Therefore, the third statement defended in this dissertation, namely "in international commercial practice, the principle of *rebus sic stantibus* is not always acknowledged as independent principle of international commercial practice" can be confirmed.

Regarding main features and application prerequisites of the legal institute of changed circumstances

6. Even though the application of the legal institute of changed circumstances is mostly determined by the objective (level of hardship) and is based on the standard of a reasonable person criteria ((un)foreseeability of

the events, assumption of risk), it is also influenced by the subjective elements (joint purpose of the parties, subjective capabilities of the person, subjective method of contract interpretation).

7. Even though the exhaustive list of prerequisites for the application of the legal institute of changed circumstances may not be provided, the following criteria have settled in non-binding contract law codifications of international nature: fundamental alteration of the contractual equilibrium, time of the occurrence of the events, the (un)foreseeability criterion, the control criterion and the risk assumption criterion.
8. The factual situation may be qualified as hardship not in accordance with the event itself (a changed circumstance) but with respect to the consequences determined by this event, i.e. the event in this case must determine the fundamental alteration of the contractual equilibrium – the increased cost of the performance to be rendered or the decreased value of the performance to be received.
9. The fundamental alteration of the contractual equilibrium may be expressed not only by the hardship defined by quantitative terms (e.g. the increased cost of the performance or diminished value of the performance expressed in percentage) but also in other forms. These forms may occur in the following cases: a) the increase of the costs or diminution of the value simply cannot be measured in numeric terms; b) the increase of the costs or diminution of the value is only indirect; c) the required diminution of the value should be applied together with the frustration of the joint purpose requirement (in the frustration of purpose cases).
10. It is complicated to delimit *rebus sic stantibus* and *force majeure* doctrines on the basis of the level of hardship because there are no clear parameters to perform such delimitation. The doctrine of *force majeure* should be applied exclusively only to cases of absolute impossibility, whereas in cases of "economic impossibility" or other cases of extremely expensive performance, the disadvantaged party should be entitled to choose one of the two doctrines.
11. The model regulating the time of the occurrence of the events established in the Civil Code and the UNIDROIT Principles (instances where change of circumstances already existed at the time of the formation of contract) may create competition among legal provisions of changed circumstances, mistake and impossibility, but the appropriate provision should be chosen in accordance with the expectations of the parties, purposes of the contract as well as overall context of the contract. The legal institutes of changed circumstances and gross disparity should

be delimited by taking into account whether the party receiving the disproportionate benefit was fair, i.e. whether this party knew or should have known about the advantage received.

12. While examining whether the parties foresaw the change of circumstances, a standard of reasonable person (*bonus pater familias*) must be employed. In this case, the possibilities of the particular parties to foresee certain events must be examined. Also a decent assessment must be made as to whether the parties fulfilled their duty to gather information regarding the context of the contract to be performed.
13. The control of the events criterion must be interpreted in a broad sense, i.e. as covering not only the control of the occurrence of the events but also efforts put to avoid and overcome such events. The content of the control criterion will depend mostly on the kind of a contract, type of business, and requirements applicable to the decent business organization of the disadvantaged party. The decent organization of business should also serve as a yardstick for cases where the debtor employs third parties to fulfil the obligation or where the debtor has a few creditors. State entities, institutions and organizations may usually not rely on the state's actions in order to justify the application of the provisions of the legal institute of changed circumstances.
14. The assumption of risk of the performance of a contract may occur on the basis of contract provisions, law or may be declared as implied after evaluation of the overall contractual context. While determining the level of a risk assumption, all the details of contract formation and performance should be assessed as a complex. The superior risk bearer theory stating that in each case it is necessary to define the most efficient bearer of a particular risk raises too many problems in practice and thus should not be applied.
15. The statutory provisions of risk distribution or the contractual provisions of changed circumstances should not be interpreted as automatically prohibiting application of statutory provisions of changed circumstances. However, in certain cases the possibility to apply statutory provisions of changed circumstances may be substantially limited or totally eliminated.
16. All the prerequisites for the application of the legal institute of changed circumstances must be individually examined considering each particular case. Also, the factual context of each particular case must be analysed. Within the field of application of the provisions of changed circumstances, the establishment of standardized or automatic solutions

is complicated and inexpedient. Such a conclusion also confirms the fourth statement defended in this dissertation.

Regarding legal consequences of the legal institute of changed circumstances

17. The negotiations of the parties should be encouraged as the primary tool for the resolution of the problem of changed circumstances. The model of compulsory negotiations is not recommended but the principle of good faith requires that the party should at least seriously consider the proposals received from the disadvantaged party.
18. The intervention of the third party is the secondary tool for the resolution of the problem of changed circumstances. The precise competence of the third party (court, arbitration) is determined by substantive and procedural rules applicable to the dispute. Amendment (adaptation) of the contract is the feature that characterizes legal institute of changed circumstances and it should be prioritized against termination of the contract. However, the courts should always take into account the will of the parties and the nature of the situation of changed circumstances because in certain cases the most appropriate consequence of changed circumstances is termination or other legal consequences. Such a conclusion confirms the fifth statement defended in this dissertation.

SUGGESTIONS TO THE LEGISLATOR

1. The rules on changed circumstances established in the Civil Code have been taken from the UNIDROIT Principles. However, the Civil Code unreasonably deviated from the literal text of the UNIDROIT Principles and this deviation stipulated certain discrepancies that determine incorrect establishment of the rules on changed circumstances. The author of the present dissertation is of the opinion that the Civil Code should more consistently reflect the provisions of the UNIDROIT Principles.
2. Because of its uncertainty and abstract nature, the (un)foreseeability criterion should not be established as a separate criterion but should rather be used as an auxiliary tool for the evaluation of the risk assumption.
3. On the basis of the No. 1 and 2 suggestions to the legislator, the author of the present dissertation suggests to amend Article 6.204 of the Civil Code and set it forth as follows:

„Article 6.204. Performance of contractual obligations upon a change of circumstances.

1. Where the performance of a contract becomes more onerous for one party than to the other party, this party shall be bound to perform the contract in accordance with the procedure established in other Paragraphs of this Article.

2. Circumstances which fundamentally alter the balance of the contractual obligations, i.e. either the cost of performance has essentially increased, or the value thereof has essentially diminished, should be considered as hardship if:

1) these circumstances occur or become known to the aggrieved party after the conclusion of the contract;
2) ~~these circumstances could not reasonably have been foreseen by the aggrieved party at the time of the conclusion of the contract;~~
3) these circumstances are beyond the control of the aggrieved party;
4) the risk of occurrence of these circumstances was not assumed by the aggrieved party. **While evaluating whether the aggrieved party assumed the risk of changed circumstances it should be considered whether the aggrieved party could reasonably foresee such circumstances at the time of the conclusion of the contract.**

3. ~~Where the performance of a contract is more onerous,~~ **In case of hardship** the aggrieved party shall have the right to make a request to the other party for the modification of the contract. Such a request shall have to be made immediately after the occurrence of obstructions and the grounds on which the request is based indicated therein. The request for modification of the contract shall not in itself entitle the aggrieved party with the right to suspend performance of the contract. Where within a reasonable time the parties fail to reach an agreement on the modification of the contractual obligations, any of them may bring an action into a court. The court may:

1) dissolve the contract and establish the date and terms of its dissolution;
2) modify the conditions of the contract with a view to restoring the balance of the contractual obligations of the parties."

4. Seeking to maintain the legal institute of changed circumstances flexible and adaptable in different circumstances, the laws should not prescribe quantitative criteria for the expression of hardship. Thereby, the author of the present dissertation suggests to amend Article 6.685 of the Civil Code and set it forth as follows:

Article 6.685. Change in the contractual documentation

1. The change of circumstances that the price of the additional work caused by this does not exceed fifteen per cent of the total price of construction specified

in the contract, and those changes do not alter the character of the work provided for in the contract. The parties may also provide for other conditions for making changes in the contractual documentation.

2. The independent work contractor shall have the right to demand a revision of the price of the contract if **the increase of the actual price of the work due to changed circumstances amounts to hardship** ~~for reasons beyond his control the actual price of the work has increased by more than fifteen per cent~~ (Article 6.204 of this Code).

3. The independent work contractor shall have the right to claim compensation for reasonable expenses incurred by him in connection with the establishment and elimination of the defects in the contractual documentation.

LIST OF AUTHOR'S ACADEMIC PUBLICATIONS

1. Girsberger, D; Zapolskis, P. Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption. *Jurisprudence*. 2012, Nr. 19(1): 121-141.
2. Baranauskas, E.; Zapolskis P. The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract. *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.

OTHER AUTHOR'S PUBLICATIONS RELATED TO DISSERTATION

1. Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Harmonization of European Contract Law: the European Commission's initiatives. In *Trends and Perspectives in the Development of Contemporary Civil Law (originally published in Lithuanian)* Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21.

CURRICULUM VITAE

Personal information

Surname	Zapolskis
First name	Paulius
Date of birth	30 November 1981
E-mail	paulius.zapolskis@gmail.com

Education

2005–to date	Doctoral candidate at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Business Law Department
2004–2005	Master of Laws in European and Comparative Law (LL.M), Ghent University, Belgium
2000–2004	Bachelor of Laws, Mykolas Romeris University, Faculty of Law

Work experience

2005–to date	Associate advocate, professional law partnership "Baltic Legal Solutions Lithuania"
2005–to date	Assistant at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Business Law (since 2010 - lecturer)

Scientific internships

2011–2012	University of Lucerne (Lucerne, Switzerland). Duration – 13 months
2009	Max Planck Institute for Comparative and International Private Law (Hamburg, Germany). Duration – 3 months.
2008	Swiss Institute of Comparative Law (Lausanne, Switzerland). Duration – 2 months.

PUBLICATIONS

1. Girsberger, D; Zapolskis, P. Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption. *Jurisprudence*. 2012, Nr. 19(1): 121-141.
2. Zapolskis, P. Unfair Commercial Practices and Economic Interests of the Consumers. In *Legal Aspects of Consumer Protection in the European Union. Collection of conference scientific publications (originally published in Lithuanian)*. Vilnius: Mykolo Romerio Universiteto Leidybos centras, 2011, p. 65-73.
3. Baranauskas, E.; Zapolskis P. The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract. *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.
4. Zapolskis, P. Concluded Agreements are Difficult to be Changed (*originally published in Lithuanian*). *Verslo Žinios*, 2009, Nr. 132: 15.
5. Zapolskis, P. The Adjustment of Contracts in the Contemporary Economic Environment. *The Baltic Times*. 2009, May 21: 6.
6. Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Harmonization of European Contract Law: the European Commission's initiatives. In *Trends and Perspectives in the Development of Contemporary Civil Law (originally published in Lithuanian)* Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21.
7. Zapolskis, P. Unfair Commercial Practices Directive: Advantage for Consumers or Burden for Businesses? *The Baltic Times*. 2007, Nr. 10(555): 6.

Paulius Zapolskis

APLINKYBIŲ PASIKEITIMO ĮTAKA SUTARTIES VYKDYMUI

Disertacijos santrauka

Tyrimo problematika. Sutarties vykdymo privalomumas ir galimybė pakeisti arba nutraukti sutartį dėl objektyviai pasikeitusių aplinkybių yra fundamentalūs sutarčių teisės klausimai, kurie teisės teorijoje ir praktikoje yra sprendžiami nuo pat sutarties instituto atsiradimo. Tradicinis ir dominuojantis požiūris į sutartį teikia prioritetą privalomam sutarties laikymuisi. Jei šalys siekia, kad jų tarpusavio santykiai būtų reguliuojami pagal tam tikras taisykles, tai šios taisyklės tampa šalims privalomos, t. y. teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią. Sutarties privalomumo principas, neretai išreiškiamas lotyniška *pacta sunt servanda* maksima, šiuo metu yra nusistovėjęs daugelyje teisinių sistemų[1]. Šis principas teisės mokslininkų ir praktikų taip pat yra pripažintas universaliu tarptautinės komercinės teisės principu[2], o tarptautiniame komerciniame arbitraže jis neretai laikomas nesusietu su jokia konkrečia teisės sistema arba *lex mercatoria* dalimi[3]. Tai suponuoja, kad teisėjai arba arbitrai gali taikyti sutarties privalomumo (*pacta sunt servanda*) principą kaip bendrą teisės aksiomą. Tačiau natūraliai kyla klausimas, kuris šimtmečius neramino teisės mokslininkus, teisėjus ir civilinių teisinių santykių dalyvius: kiek absoliutus yra *pacta sunt servanda* principas? Kur yra jo ribos? Ar šio principo turi būti besąlygiškai laikomasi ir iš esmės pasikeitus aplinkybėms, egzistavusioms sutarties sudarymo metu? Jau romėnai suprato, kad, nepaisant sutarties privalomumo principo teikiamos naudos

---

[1] Lando, O. CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law. *The American Journal of Comparative Law.* 2005, 53(2): 388; Horn, N. The Concepts of Adaptation and Renegotiation in the Law of Transnational Commercial Contracts. Iš: *Adaptation and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985, p. 6.

[2] Berger, K. P. *The Creeping Codification of the New Lex Mercatoria.* Second Edition. The Hague: Kluwer Law International, 2010, p. 78; Maskow, D. Hardship and Force Majeure. *American Journal of Comparative Law.* 1992, 40: 658.

[3] Samuel, A. *Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration. A Study of Belgian, Dutch, English, French, Swedish, Swiss, U.S. and West German Law.* Zürich: Schulthess, 1989, p. 243; Goldman, B. The Applicable Law: General Principles of Law – the Lex Mercatoria. Iš *Contemporary Problems in International Arbitration.* Lew, Julian, D. M. (ed.). London: School of International Arbitration, Centre for Commercial Law Studies, Queen Mary College, 1986, p. 125.

(sandorių saugumo ir stabilumo), šis principas negali būti absoliutus ir turi tam tikrų išimčių[4]. Tam tikrais atvejais beatodairiškas sutarties privalomumo principo laikymasis galėtų reikšti protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principų pažeidimą. Kaip taikliai nurodė JAV profesorius S. Litvinoff: „Išreikšti pagarbą įpareigojantiems susitarimams yra viena, ir šio principo privalumai nekelia abejonių, tačiau paversti sutartis despotiško nesąžiningumo instrumentais – visai kas kita“ [5].

Dvi pagrindinės *pacta sunt servanda* principo ribojimo taisyklės yra šios: a) neįmanomumo taisyklė, kuriai apibūdinti dažnai naudojama prancūziškos kilmės, tačiau bendrine tapusi *force majeure* sąvoka, b) pasikeitusių aplinkybių taisyklė, dažnai nusakoma lotyniška fraze *clausula rebus sic stantibus* arba tiesiog *rebus sic stantibus*. Būtent pasikeitusių aplinkybių taisyklė ir yra šio mokslinio darbo objektas. Viduramžiais *clausula rebus sic stantibus* taisyklė reiškė, kad kiekvienoje sutartyje yra numanoma sąlyga, jog sutarties sąlygos saistys sutarties šalis tol, kol sutarties sudarymo metu buvusios aplinkybės išliks nepakitusios[6]. Vėliau ši taisyklė buvo įvairiai keičiama ir šiuo metu jos ribos ir veikimo principai atskirose šalyse yra skirtingi – nuo visiško šios taisyklės neigimo iki lankstaus požiūrio į jos taikymą. Griežtojo požiūrio šalininkai pasikeitusių aplinkybių klausimą traktuoja išimtinai per sutartį: jei šalys norėjo sureguliuoti savo hipotetinį elgesį esant pasikeitusioms aplinkybėms, tai jos turėjo pakankamai priemonių tai aptarti ir vienokia ar kitokia forma įtvirtinti sutartyje. To nepadariusios šalys privalo vykdyti sutartį neatsižvelgdamos į tai, kad sutarties vykdymas tapo itin sudėtingas, beprasmiškas ar netgi absurdiškas. Tačiau toks požiūris komercinėje praktikoje pamažu tampa marginalinis. Net ir apdairios bei rūpestingos šalys negali visko sureguliuoti sutartyje, todėl reikalingi papildomi įstatyminiai saugikliai. Daugelis valstybių šiuo metu savo įstatymuose yra įtvirtinusios tam tikras pasikeitusių aplinkybių taisykles, o kai kuriose valstybėse tokio pobūdžio taisykles pripažįsta teismų praktika. Be to, pasikeitusių aplinkybių taisyklė buvo įtvirtinta ir dviejuose žymiausiuose XX a. – XXI a. sandūros sutarčių teisės neprivalomojo pobūdžio instrumentuose – UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principuose (toliau – **UNIDROIT Principai**) ir Europos sutarčių teisės principuose (toliau – **ESTP**), taip pat kituose reikšminguose tarptautinio pobūdžio teisės aktuose bei kodifikacijose. Tai, be abejonės, nereiškia, kad *pacta sunt servanda* principas susilpnėjo ar yra nuvertinamas: šis principas išlieka pamati-

[4] Zimmermann, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. 1 ed., reprint. Cape Town: Juta, 2006, p. 578-579.

[5] Litvinoff, S. Force Majeure, Failure of Cause and Theorie de L'Imprevision: Louisiana Law and Beyond. *Louisiana Law Review.* 1985, 46(1): 5.

[6] Zimmermann, R. *Roman Law, Contemporary Law, European Law. The Civilian Tradition Today.* Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 80.

niu sutarčių teisės principu. Būtent tinkamo balanso tarp sutarties privalomumo ir pasikeitusių aplinkybių suradimas kelia daugybę klausimų: kokios yra pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygos ir kokie kriterijai, kokios yra teisinės priemonės (šalių autonomija ar trečiojo asmens intervencija) spręsti pasikeitusių aplinkybių problemas, kokios teisinės pasekmės (sutarties persiderėjimas, sutarties pakeitimas trečiojo asmens sprendimu, nutraukimas ir pan.) galėtų ir turėtų atsirasti pasikeitus aplinkybėms. Į šiuos klausimus ir bus bandoma atsakyti šiame darbe.

Lietuvoje pasikeitusių aplinkybių taisyklė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – **LR CK**) 6.204 straipsnyje. Šis straipsnis, kaip ir daugelis kitų Lietuvos bendrosios sutarčių teisės taisyklių, yra perimtas iš UNIDROIT Principų, todėl aiškinant ir taikant LR CK 6.204 straipsnį būtina remtis ir UNIDROIT Principų aiškinimo ir taikymo taisyklėmis[7]. Savo ruožtu UNIDROIT Principai buvo rengiami analizuojant nacionalines teisės sistemas ir ieškant jose geriausių sprendimų, todėl, norint visapusiškai suvokti pasikeitusių aplinkybių institutą, būtina tirti ir atskirų valstybių sprendimus, susijusius su pasikeitusių aplinkybių problematika.

Darbo aktualumas, naujumas ir reikšmė. Lietuvoje iki šiol nebuvo atlikta jokių išsamių ir sistemingų bei lyginamuoju metodu grindžiamų mokslinių tyrimų pasikeitusių aplinkybių sutarčių teisėje klausimu. Kadangi šis institutas yra sąlyginai naujas Lietuvos teisės sistemoje (aiškiai įtvirtintas tik 2000 m. LR CK) ir iš esmės yra perimtas iš išorinio teisės šaltinio (UNIDROIT Principų), tai kompleksinių mokslinių tyrimų poreikis analizuojant šio instituto probleminius klausimus yra neabejotinas. Šis tyrimas padeda paaiškinti Lietuvos nacionalinės teisės dalies (LR CK 6.204 straipsnio ir kitų susijusių straipsnių) kontekstą bei prasmę, atskleidžia pasikeitusių aplinkybių instituto teisinę prigimtį bei nubrėžia šio instituto nuostatų taikymo gaires. Ypač pažymėtina šio tyrimo praktinė reikšmė, nes teismai ir civilinėse bylose dalyvaujantys asmenys juo galės remtis taikydami ir aiškindami pasikeitusių aplinkybių nuostatas, o teisės praktikai bei verslininkai galės įžvalgiau apsvarstyti pasikeitusių sutarties aplinkybių galimybes ir įtvirtinti sutartinius mechanizmus, geriausiai atitinkančius konkrečios verslo srities poreikius. Šis tyrimas galėtų būti naudingas ir atnaujinant bei papildant LR CK 6.204 straipsnio ir kitų straipsnių komentarą. Taip pat tikimasi, kad šis darbas skatins ir tolesnius tyrinėjimus, mokslines diskusijas pasikeitusių aplinkybių

[7] Žukas, T. Reception of the Unidroit Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract Law in Lithuania. Iš: *UNIDROIT principles 2004 : their impact on contractual practice, jurisprudence and codification : reports of the ISDC Colloquium (8/9 June 2006)***.** Zürich: Schulthess, 2007, p. 242-243.

sutarčių teisėje srityje bei taps atspirties tašku analizuojant disertacijoje nenagrinėjamus klausimus.

Disertacijos tyrimo objektas yra pasikeitusių aplinkybių instituto teisės normos, jų aiškinimas ir praktinis taikymas, taip pat teismų bei arbitražų praktikoje pateikti pasikeitusių aplinkybių taisyklės išaiškinimai. Pažymėtina, kad „pasikeitusios aplinkybės" (disertacijos pavadinime vartojama formuluotė) ir „pasikeitusių aplinkybių institutas" šioje disertacijoje suprantamas kaip teisės normų grupė, reguliuojanti atvejus, kai dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių apsunkinamas sutarties vykdymas ir iš esmės pasikeičia sutartinių prievolių pusiausvyra – iš esmės padidėja įvykdymo kaina arba iš esmės sumažėja įvykdymo vertė (angl. *hardship* arba *changed circumstances*). Kaip sinonimai „pasikeitusių aplinkybių instituto" apibūdinimui šioje disertacijoje taip pat vartojama lotyniška „*rebus sic stantibus*" sąvoka bei „sutarties vykdymo suvaržymo" sąvoka, kuri yra angliško *hardship* termino vertimas, vartojamas LR CK 6.204 straipsnyje. Pažymėtina, kad atskirose teisinėse sistemose pasikeitusių aplinkybių institutui apibūdinti vartojama labai skirtinga terminologija bei pasitelkiamos skirtingos koncepcijos, tačiau instituto esmė lieka ta pati – apsunkintas, tačiau vis dar galimas sutarties vykdymas. Todėl šio tyrimo objektas yra susiaurintas iki situacijų, kai sutarties vykdymas yra suvaržytas, tačiau vis dar įmanomas: būtent tai ir apibrėžia pasikeitusių aplinkybių instituto ribas. Tokiu būdu neįmanomumo (žinomo kaip nenugalima jėga, *force majeure* ir pan.) situacijos nėra tiesioginis šio mokslinio tyrimo objektas. Vis dėlto pasikeitusių aplinkybių ir neįmanomumo institutai yra glaudžiai susiję (teoriškai pasikeitusių aplinkybių institutas gali būti traktuojamas netgi kaip neįmanomumo instituto sisteminis pošakis), o kai kuriais atvejais netgi kyla abejonių dėl šiuos institutus atribojančių kriterijų patikimumo. Dėl šių priežasčių disertacijoje neįmanomumo doktrina taip pat yra iš dalies analizuojama. Disertacijoje daugiausia nagrinėjamas įstatyminis arba teismų praktikos nustatytas pasikeitusių aplinkybių problemos reguliavimas. Pačių šalių nustatytos įvairios sutartinės schemos šioje disertacijoje yra iš dalies aptariamos, tačiau nėra tiesioginis šio darbo objektas. Disertacijoje daugiausia orientuojamasi į komercines sutartis, joje atskirai neanalizuojama vartotojų teisių apsauga pasikeitusių aplinkybių atveju, ir neaptariamos vartotojų galimybės sušvelninti griežtus pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo standartus.

Tyrimo tikslas – sistemiškai išnagrinėti pasikeitusių aplinkybių institutą, atskleisti svarbiausius jo bruožus bei struktūriškai apibrėžti ribas, išnagrinėti teisės aktuose bei teismų praktikoje suformuotos pasikeitusių aplinkybių taisyklės taikymo sąlygas ir teisines pasekmes, pateikti rekomendacijas teismams dėl pasikeitusių aplinkybių nuostatų aiškinimo ir taikymo bei pasiūlymus įstatymo leidėjui.

Tikslui pasiekti formuojami tokie pagrindiniai **uždaviniai**:

1. išnagrinėti pasikeitusių aplinkybių instituto teisinę prigimtį, atskleisti šio instituto poreikį, ištirti, ar *rebus sic stantibus* principas egzistuoja kaip savarankiškas tarptautinės komercinės teisės principas;
2. ištirti sutarties privalomumo (*pacta sunt servanda*) ir pasikeitusių aplinkybių (*rebus sic stantibus*) principų istorinę raidą;
3. atskleisti *rebus sic stantibus* principo skirtingą recepciją nacionalinėse teisės sistemose bei tarptautiniuose teisės instrumentuose;
4. išanalizuoti pasikeitusių aplinkybių instituto bendruosius ir specifinius (būdingus tik kai kurioms teisinėms sistemoms) bruožus bei detaliai išnagrinėti pagrindines instituto taikymo sąlygas;
5. išnagrinėti pasikeitusių aplinkybių instituto teisines pasekmes, šalių derybų ir trečiojo asmens intervencijos etapus, atskleisti sutarties pakeitimo ir nutraukimo konkurenciją bei šių teisinių pasekmių praktinius aspektus.

Disertacijos ginamieji teiginiai.

1. Pasikeitusių aplinkybių instituto įstatyminių nuostatų įtvirtinimo poreikis egzistuoja, nepaisant šalių galimybės pačioms nusistatyti pasikeitusių aplinkybių reguliavimo sąlygas.
2. Pasikeitusių aplinkybių (*rebus sic stantibus*) ir sutarties privalomumo (*pacta sunt servanda*) principai vienas kitam neprieštarauja, o darniai papildo vienas kitą.
3. Tarptautinėje komercinėje teisėje *rebus sic stantibus* principas ne visada pripažįstamas savarankišku tarptautinės komercinės praktikos principu.
4. Pasikeitusių aplinkybių bylos turi būti sprendžiamos individualiai nagrinėjant kiekvieną konkretų atvejį. Skolininkas turi detaliai įrodyti, kaip konkrečios pasikeitusios aplinkybės suvaržo jo galimybes įvykdant konkrečią sutartį bei privalo įrodyti visas kitas reikalaujamas pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygas.
5. Šalių derybos dėl sutarties pakeitimo turėtų būti naudojamos kaip pirminis pasikeitusių aplinkybių problemos sprendimo įrankis, o trečiasis asmuo (teismas, arbitražas ir pan.) turėtų įsikišti tik šalių deryboms nepavykus. Sutarties pakeitimas yra pasikeitusių aplinkybių institutą charakterizuojanti priemonė, tačiau šis faktas nepaneigia to, kad tam tikrais atvejais vienintelė tinkama pasikeitusių aplinkybių teisinė pasekmė yra sutarties nutraukimas arba kitų teisinių priemonių taikymas.

Tyrimų apžvalga. Kaip jau minėta, Lietuvoje iki šiol nebuvo atlikta išsamių mokslinių tyrimų pasikeitusių aplinkybių sutarčių teisėje klausimu. Paminėtina

reikšminga prof. V. Mikelėno lyginamoji studija „Sutarčių teisė“[8], tačiau ši studija išleista 1996 m., o pasikeitusių aplinkybių klausimai joje analizuoti tik fragmentiškai. Taip pat paminėtina S. Drazdausko daktaro disertacija tema „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei“, kurioje autorius vieną poskyrį skiria aplinkybių pasikeitimo problemai, glaustai apžvelgia šią problemą lyginamuoju aspektu, pristato pagrindines LR CK 6.204 straipsnio ir kitų susijusių su šia tema straipsnių charakteristikas bei šiek tiek analizuoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką[9]. Pasikeitusių aplinkybių problemas savo straipsniuose taip pat yra analizavę D. Vanhara[10] (lygina pasikeitusių aplinkybių institutą su *force majeure* institutu) ir A. Grikienytė (glaustai aptaria pasikeitusių aplinkybių instituto raišką LR CK)[11]. Paminėtinas ir LR CK šeštosios knygos „Prievolių teisė“ komentaras, kuriame atskleidžiamas LR CK 6.204 straipsnio tikslas, struktūra, normų pobūdis ir turinys.

Užsienio teisės doktrinoje pasikeitusių aplinkybių problematika susilaukia nemažai dėmesio. Naujausios studijos šia tema yra: šveicarų prof. C. Brunner habilitacinis darbas, kuriame lyginamuoju aspektu analizuojamos *force majeure* ir *rebus sic stantibus* doktrinos ir orientuojamasi į šių doktrinų taikymą tarptautiniame komerciniame arbitraže[12]; R. Uribe lyginamojo pobūdžio disertacija pasikeitusių aplinkybių tema, skirianti didelį dėmesį Čilės teisės reformai[13]; A. Yildirim monografija sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimo tema, daugiausia dėmesio skirianti Turkijos teisės sistemai ir UNIDROIT Principams[14]; Bendrojo Europos privatinės teisės pagrindo (angl. *The Common Core of European Private Law*) projekto studija[15] (redagavo prof. E. Hondius ir prof. H. Grigoleit) pasikei-

---

[8] Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.

[9] Drazdauskas, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

[10] Vanhara, D. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinė prigimtis, jos santykis su kitomis atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybėmis**.** *Juristas*. 2010, 6: 17-21.

[11] Grikienytė, A. Sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms (LR CK 6.204). *Juristas*. 2009, 10(73): 13-16.

[12] Brunner, C. *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles. Exemption for Non-Performance in International Arbitration*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.

[13] Uribe, R. M. *The Effect of a Change of Circumstances on the Binding Force of Contracts: Comparative Perspectives*. Cambridge: Intersentia , 2011.

[14] Yildirim, A. C. *Equilibrium in International Commercial Contracts: With Particular Regard to Gross Disparity and Hardship Provisions of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers , 2011.

[15] *Unexpected Circumstances in European Contract Law.* Hondius, E.; Grigoleit, H. C. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

tusių aplinkybių Europos sutarčių teisėje tema, kuri apima ir atskirų Europos šalių nacionalinio reguliavimo pristatymus. Anglosaksų teisės sistemoje žymiausios studijos yra prof. G. Treitel atlikta frustracijos ir *force majeure* doktrinų studija[16] bei prof. E. McKendrick redaguota studija tokia pačia tema[17]. Šios studijos neapsiriboja anglosaksų teise, bet taip pat šiek tiek naudoja ir lyginamąjį metodą bei tam tikra apimtimi analizuoja ir tarptautinės komercinės teisės bei Europos Sąjungos teisės klausimus. Paminėtinos ir N. Nassar studija sutarčių privalomumo principo ribų persvarstymo klausimu[18], W. Peter monografija arbitražo ir tarptautinių investavimo sutarčių persiderėjimo tema[19] bei J. Frick monografija arbitražo ir tarptautinių kompleksinių sutarčių klausimu, kurioje daug dėmesio skiriama sutarčių adaptavimui prie pasikeitusių aplinkybių[20]. Daug naudingos informacijos suteikia ir XX a. 9 dešimtmetyje parengtos studijos, nes daugelis jose analizuotų problemų yra labai aktualios ir šiandien. Tai prof. N. Horn redaguota išsami studija sutarčių adaptavimo ir persiderėjimo tarptautinės prekybos ir finansų srityse tema[21], M. Bartels monografija sutarčių adaptavimo ir ginčų sprendimo tema[22] bei A. Vamvoukos monografija apie tarptautinių sutarčių nutraukimą bei *rebus sic stantibus* doktriną tarptautinėje viešojoje teisėje[23]. Visais paminėtais darbais buvo remiamasi atliekant šį tyrimą. Taip pat remtasi ir kitų užsienio autorių (daugiausia JAV ir Europos), kurie yra pateikę naudingų įžvalgų pasikeitusių aplinkybių klausimais, darbais: H. Beale, E. A. Farnsworth, M. J. Bonell, R. Zimmermann, H. Rösler, I. Schwenzer, P. Schlechtriem, J. Rimke, D. P. Flambouras, H. van Houtte, C. Kessedjian, D. Maskow, M. G. Rapsomanikis, A. Karampatzos, A. G. Doudko, M. Mekki, M. Garro ir kt.

---

[16] Treitel, G. H. *Frustration and Force Majeure*. Second Edition. London: Sweet & Maxwell, 2004.

[17] *Force Majeure and Frustration of Contract*. McKendrick, E. (ed.). Second Edition. London: Lloyd's of London Press, 1995.

[18] Nassar, N. *Sanctity of Contracts Revisited: a Study in the Theory and Practice of Long-Term International Commercial Transactions*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1999.

[19] Peter, W. *Arbitration and Renegotiation of International Investment Agreements*. Second Revised and Expanded Edition. The Hague: Kluwer Law International, 1995.

[20] Frick, J. G. *Arbitration and Complex International Contracts*. Zürich : Schulthess, 2001.

[21] *Adaptation and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985.

[22] Bartels, M. *Contractual Adaptation and Contract Resolution*. Studies in transnational law of natural resources, vol. 8. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985.

[23] Vamvoukos, A. *Termination of Treaties in International Law: the Doctrines of Rebus Sic Stantibus and Desuetude*. Oxford: Clarendon Press, 1985.

Rengiant šią disertaciją taip pat buvo remiamasi ir Lietuvos bei užsienio valstybių, Europos Sąjungos ir tarptautiniais teisės aktais, taip pat Lietuvos, užsienio teismų, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika, tarptautinio komercinio (institucinio ir *ad hoc*) arbitražo sprendimais bei Tarptautinio investicinių ginčų sprendimų centro (ICSID) sprendimais.

Medžiaga disertacijai buvo renkama Šveicarijos lyginamosios teisės institute (Lozanoje, Šveicarijoje), Makso Planko lyginamosios ir tarptautinės privatinės teisės institute (Hamburge, Vokietijoje) bei Liucernos universitete (Liucernoje, Šveicarijoje). Disertacijos autorius taip pat lankėsi Tarptautiniame privatinės teisės unifikavimo institute Romoje (Italija), kur su UNIDROIT Principų rengimo darbo grupės pirmininku prof. M. Bonell aptarė pasikeitusių aplinkybių problemas. Disertacijos autorius yra advokato padėjėjas ir su pasikeitusių aplinkybių problema susiduria praktiškai tiek rengdamas sutartis, tiek dalyvaudamas teisminiuose ginčuose. Šios aplinkybės sudarė prielaidas visapusiškai disertacijoje nagrinėjamų klausimų analizei.

Dėl jau minėtų priežasčių (žr. „Darbo aktualumas, naujumas ir reikšmė“) šis tyrimas neabejotinai bus reikšmingas Lietuvos teisės doktrinai ir praktikai. Pažymėtina, kad šis darbas yra svarus ir novatoriškas indėlis į tarptautinę sutarčių teisės doktriną. Lietuva pasikeitusių aplinkybių taisykles yra perėmusi iš itin svarbaus tarptautinės komercinės teisės instrumento – UNIDROIT Principų, o šių principų kūrėjai tokią recepciją pasveikino ir įvertino kaip sėkmingą[24]. Todėl galima teigti, kad šis tyrimas patikrina, kaip UNIDROIT Principuose įtvirtintos pasikeitusių aplinkybių taisyklės (jos savo turiniu iš esmės nesiskiria nuo LR CK 6.204 straipsniu įtvirtintų taisyklių) veikia nacionalinėje erdvėje (Lietuvos teismų praktikoje) bei tarptautinėje praktikoje.

Darbo metodologija Atliekant šį tyrimą buvo taikomi įvairūs moksliniai metodai: *lyginamasis istorinis, lyginamasis sinchroninis, lingvistinis, apibendrinimo, dedukcijos, indukcijos, sintezės, teleologinis, abstrakcijos.*

Lyginamasis istorinis metodas daugiausia buvo taikomas pirmojoje disertacijos dalyje, aptariant *pacta sunt servanda* bei *rebus sic stantibus* principų kilmę, jų teisinę prigimtį ir vystymąsi kontinentinėje Europoje, taip pat pasikeitusių aplinkybių instituto raidą atskirose valstybėse bei atskiruose teisės instrumentuose. Lyginamoji istorinė analizė padeda suvokti, kodėl šiuo metu Prancūzijoje, Anglijoje, JAV, Vokietijoje (šios valstybės buvo parinktos kaip geriausiai atspindinčios skirtingus požiūrius į pasikeitusių aplinkybių institutą), UNIDROIT

[24] Mikelėnas, V. Unification and Harmonisation of Law at the Turn of the Millennium: the Lithuanian Experience. *Uniform Law Review*. 2000, 5(2): 251-252.

Principuose, ESTP, 1969 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencijoje dėl tarptautinių sutarčių teisės, 1980 metų Jungtinių Tautų Vienos konvencijoje dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių ir kituose instrumentuose egzistuoja skirtingi sprendimai pasikeitusių aplinkybių klausimu. Tai padeda suprasti skirtingą šio instituto traktavimą Europoje ir visame pasaulyje. Atskirų teisės sistemų ir teisės instrumentų analizė taip pat padeda nustatyti pasikeitusių aplinkybių principo akceptavimo lygį bendrame teisinių sistemų kontekste, o tai savo ruožtu leidžia daryti tam tikras išvadas apie šio principo priskyrimą bendriesiems sutarčių teisės principams ir/arba tarptautinės komercinės teisės principams.

Lyginamasis sinchroninis metodas taikytas palyginant atskirų valstybių bei tarptautinių teisės aktų sprendimus pasikeitusių aplinkybių srityje, daugiausia orientuojantis į šiuo metu galiojančią teisę arba aktualius teismų/arbitražų precedentus. Šis lyginimas daugiausia atliekamas mikrokomparatyviniu lygmeniu[25], t.y. pasikeitusių aplinkybių instituto ribose. Atliekant lyginamąjį tyrimą kaip atskaitos taškas dažniausiai naudojama šiuolaikinė pasikeitusių aplinkybių instituto samprata – tokia, kokia ji yra suformuluota UNIDROIT Principuose, ESTP ir Europos Sąjungos Bendros pagrindų sistemos projekte. Darbe neapsibrėžiama tiriamų nacionalinių sistemų ratu: nors daugiausia analizuojamas Anglijos, JAV ir Vokietijos reguliavimas, tačiau tam tikrais atvejais remiamasi ir kitų valstybių pavyzdžiais, kai jie yra iliustratyvūs. Šio darbo tikslas nebuvo atlikti išsamų lyginamąjį tyrimą visais įmanomais pasikeitusių aplinkybių klausimais: lyginamąja analize tik siekiama išryškinti sprendimų skirtumus ir ieškoti skirtingų teisės sistemų ir teisės instrumentų bendro kamieno (angl. *common core*).

Lingvistinis metodas taikytas aiškinant teisės normų ir teismų sprendimų formuluotes, nes skirtingose teisės sistemose pasikeitusių aplinkybių srityje vartojama labai skirtinga terminologija.

Apibendrinimo, dedukcijos, indukcijos ir sintezės metodai taikyti nustatant dėsningumus, principus, siejant pasikeitusių aplinkybių instituto požymius į visumą, formuluojant išvadas, pasiūlymus.

Teleologinis metodas taikytas nustatant įstatymo leidėjo tikruosius tikslus ir ketinimus, pavyzdžiui, atskleidžiant 1980 metų Jungtinių Tautų Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių kūrėjų ketinimus atsisakyti įtraukti pasikeitusių aplinkybių taisyklę į šios konvencijos reguliavimo sritį.

Abstrakcijos metodas taikytas sukuriant tam tikrus mintinius standartus (prototipus)[26], pavyzdžiui, protingo asmens (*bonus pater familias*) standartas naudotas vertinant skolininko gebėjimą numatyti pasikeitusias sutarties vykdymo aplinkybes bei tokių aplinkybių pasikeitimo rizikos prisiėmimo laipsnį.

[25] Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimo metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 422.

[26] *Ibid.*, p. 370-371.

Tyrimų rezultatų patikimumas ir aprobavimas. Darbe analizuota šaltinių įvairovė ir gausa, darbe taikyti tyrimų metodai bei kritiškas autoriaus požiūris leidžia teigti, kad gauti tyrimų rezultatai yra patikimi. Jie buvo paskelbti autoriaus mokslinėse publikacijose lietuvių ir anglų kalbomis, parengtose kartu su darbo vadovu prof. E. Baranausku[27] ir šveicarų profesoriumi D. Girsberger[28]. Preliminarūs tyrimo rezultatai taip pat buvo pristatyti Liucernos universiteto Teisės fakulteto posėdžiuose, kur autorius gavo vertingų pastabų ir pasiūlymų iš Liucernos universiteto akademinės bendruomenės narių. Tyrimo rezultatais autorius rėmėsi skaitydamas „Sutarčių teisės" ir "Tarptautinių komercinių sandorių" dalykų paskaitas bei vesdamas seminarus Mykolo Romerio universitete. Darbas apsvarstytas Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedroje.

Darbo struktūra. Darbo struktūrą iš esmės nulėmė darbo uždaviniai. Darbą sudaro įvadas, trys dėstomosios-tiriamosios dalys, išvados bei pasiūlymai.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojama pasikeitusių aplinkybių situacija kaip teisinė koncepcija. Ši dalis skaidoma į skyrius – iš pradžių aptariamas pasikeitusių aplinkybių institutas kaip sutarties privalomumo ir sąžiningumo principų kompromisas bei aptariami šio instituto savarankiškumo kriterijai. Toliau yra analizuojama *pacta sunt servanda* bei *rebus sic stantibus* principų istorinė raida Europoje, aptariama *rebus sic stantibus* principo raiška keturiose charakteringose jurisdikcijose: Prancūzijos, Anglijos, JAV ir Vokietijos, taip pat tarptautinėse konvencijose (1969 m. Jungtinių Tautų Vienos konvencijoje dėl tarptautinių sutarčių teisės ir 1980 metų Jungtinių Tautų Vienos konvencijoje dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių) bei kituose teisės aktuose (UNIDROIT Principuose, ESTP, Europos Sąjungos Bendros pagrindų sistemos projekte, Tarptautinių prekybos rūmų parengtoje *force majeure* ir sutarties vykdymo suvaržymo išlygoje[29] ir kt.). Pabaigoje aptariamas aktualus klausimas, ar *rebus sic stantibus* princi-

---

[27] Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Europos sutarčių teisės derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos. Iš: *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21; Baranauskas, E.; Zapolskis P. Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract*"). *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.

[28] Girsberger, D; Zapolskis, P. Esminis sutartinių prievolių pasikeitimas kaip sutarties vykdymo suvaržymo kriterijus (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption*"). *Jurisprudence*. 2012, Nr. 19(1): 121-141.

[29] *ICC Force Majeure Clause 2003 and ICC Hardship Clause 2003*. Debattista, C. (Draftsman-in-chief). Developed by the ICC Commission on Commercial Law and Practice, ICC Publication No. 650. Paris: International Chamber of Commerce, 2003, p. 9.

pas šiuolaikinėje teisėje jau yra susiformavęs kaip tarptautinės komercinės teisės principas.

Antrojoje darbo dalyje analizuojamos pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygos. Nurodoma, kad, nors *rebus sic stantibus* institutas iš esmės yra grindžiamas objektyviais kriterijais, jame taip pat yra ir subjektyvių elementų. Vėliau lyginamuoju aspektu aptariamos pagrindinės UNIDROIT Principuose, ESTP, LR CK ir kituose teisės aktuose įtvirtintos instituto taikymo sąlygos: esminis sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimas, įvykių atsiradimo laiko, (ne) numatomumo, kontrolės ir rizikos prisiėmimo kriterijai.

Trečiojoje darbo dalyje nagrinėjamos pasikeitusių aplinkybių instituto teisinės pasekmės. Pradžioje aptariama šiam institutui charakteringa dviejų etapų teisinių pasekmių sistema: šalių derybos ir trečiojo asmens intervencija. Autorius aptaria derybų etapo privalumus ir privalomas derybas nustatančio teisinio reguliavimo trūkumus. Pabaigoje analizuojamos trečiojo asmens (teismo arba arbitražo) turimos teisinės technikos priemonės (sutarties pakeitimas arba nutraukimas) bei atskleidžiami šių priemonių ypatumai.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Šiame darbe buvo atlikta išsami su nagrinėjama tema susijusių Lietuvos ir užsienio teisės aktų, teismų ir arbitražų praktikos bei mokslinės literatūros analizė, kuri leidžia konstatuoti, kad iškeltas tyrimo tikslas buvo pasiektas, suformuluoti uždaviniai išspręsti, o ginamieji teiginiai pasitvirtino. Tai pagrindžia ir toliau pateikiamos pagrindinės tyrimo išvados, sugrupuotos pagal tyrimo uždavinius.

Dėl pasikeitusių aplinkybių instituto teisinės prigimties ir poreikio.

1. Pasikeitusių aplinkybių (*rebus sic stantibus*) doktrinos šiuolaikinėje sutarčių teisėje tikslas yra sušvelninti griežtą sutarčių privalomumo (*pacta sunt servanda*) aksiomą. Tai lemia, kad aplinkybių pasikeitimo rizika nėra priskiriama išskirtinai sutarties šalių autonomijai (sutartiniam reguliavimui), o yra įtvirtinamos specialios įstatyminės arba teismų praktikoje suformuotos nuostatos, skirtos pasikeitusių aplinkybių problemai. Šios nuostatos teisiniuose santykiuose atlieka „apsauginio tinklo“ funkciją ir užtikrina, kad išimtinais aplinkybių pasikeitimo atvejais šalys nenukentėtų nuo pernelyg griežto ir todėl nesąžiningo *pacta sunt servanda* principo taikymo. Dėl šių priežasčių pasikeitusių aplinkybių instituto įstatyminių nuostatų įtvirtinimo poreikis egzistuoja, nepaisant šalių galimybės pačioms nusistatyti pasikeitusių aplinkybių reguliavimo sąlygas, o tai patvirtina pirmąjį disertacijos ginamąjį teiginį.

2. *Pacta sunt servanda* ir *rebus sic stantibus* principai ne konfrontuoja, o harmoningai papildo vienas kitą. *Rebus sic stantibus* principo taikymas padeda gerbti tikrąją šalių valią, nes adaptuota sutartis suteikia šalims galimybę vykdyti būtent tokią sutartį, kokią šalys sudarė.

Dėl sutarties privalomumo (pacta sunt servanda) ir pasikeitusių aplinkybių (rebus sic stantibus) principų istorinės raidos.

3. Istorinė *pacta sunt servanda* ir *rebus sic stantibus* principų analizė atskleidžia, kad šiuos principus paraleliai plėtojo tie patys autoriai, o tai taip pat patvirtina šio darbo išvadą ir antrąjį disertacijos ginamąjį teiginį, kad *pacta sunt servanda* ir *clausula rebus sic stantibus principai* yra ne antagonistiniai, o darniai sąveikaujantys tarpusavyje.

Dėl skirtingos rebus sic stantibus principo recepcijos nacionalinėse teisės sistemose bei tarptautiniuose teisės instrumentuose.

4. *Rebus sic stantibus* principas yra akceptuotas daugelyje nacionalinių teisinių sistemų bei tarptautiniuose teisės aktuose ir instrumentuose, o šį principą atmetančios jurisdikcijos (pavyzdžiui, Prancūzija) vertintinos labiau kaip išimtinės ir nekeičiančios bendros taisyklės. Šios išvados nekeičia tai, kad 1980 m. Konvencija tiesiogiai *rebus sic stantibus* instituto neįtvirtina, nes naujausia doktrina ir praktika sąvoką „kliūtis“ (konvencijos 79 straipsnis) aiškina plečiamai – kaip apimančią „ekonominio neįmanomumo“ ir kitus atvejus (tuo pačiu priartinant konvencijos taikymo sritį prie pasikeitusių aplinkybių instituto, nors ir nesuteikiant teismams teisės adaptuoti sutartis).

Dėl rebus sic stantibus principo, kaip savarankiško tarptautinės komercinės teisės principo.

5. Nors *rebus sic stantibus* principas yra plačiai akceptuotas tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje, šio principo pripažinimo praktika tarptautiniame komerciniame arbitraže yra nevieninga. Darytina išvada, kad *rebus sic stantibus* principas tarptautinėje komercinėje praktikoje vis dar besivysto (evoliucionuoja). Arbitrai dažniausiai netaiko *rebus sic stantibus* principo, jei šio principo neįtvirtina taikytina teisė arba nėra šalių susitarimo dėl *lex mercatoria*/bendrųjų teisės principų taikymo. Šiuo atveju gali būti patvirtintas trečiasis disertacijos ginamasis teiginys, kad „Tarptautinėje komercinėje teisėje *rebus sic stantibus* principas ne visada pripažįstamas savarankišku tarptautinės komercinės praktikos principu“.

Dėl pasikeitusių aplinkybių instituto pagrindinių bruožų ir taikymo sąlygų.

6. Nors pasikeitusių aplinkybių instituto taikymą daugiausia nulemia objektyvieji (sutarties vykdymo suvaržymo lygis) ir protingo asmens standartu grindžiami (įvykių (ne)numatomumas, rizikos prisiėmimas) kriterijai, šiam taikymui daro įtaką ir subjektyvūs elementai (bendras šalių tikslas, subjektyvūs asmens gebėjimai, subjektyvusis sutarties aiškinimas).
7. Nors išsami (galutinė) pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygų klasifikacija negali būti pateikta, tarptautinėse neprivalomojo pobūdžio sutarčių teisės kodifikacijose yra nusistovėję tokie kriterijai: esminis sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimas, įvykių atsiradimo laiko kriterijus, įvykių (ne)numatomumo kriterijus, kontrolės kriterijus ir rizikos kriterijus.
8. Faktinė situacija turėtų būti kvalifikuojama kaip sutarties vykdymo suvaržymas ne pagal patį įvykį (pasikeitusią aplinkybę), o pagal šio įvykio pasekmes, t. y. įvykis šiuo atveju turi nulemti esminį sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimą – iš esmės padidėjusią įvykdymo kainą arba iš esmės sumažėjusį gaunamą įvykdymą.
9. Esminis sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimas gali pasireikšti ne tik kaip kiekybine prasme apibrėžiamas sutarties vykdymo suvaržymas (pavyzdžiui, procentais išreikštas įvykdymo kainos padidėjimas arba vertės sumažėjimas), bet ir kitomis formomis, kai: a) įvykdymo kainos padidėjimas arba vertės sumažėjimas tiesiog negali būti išreikšti kiekybine išraiška; b) įvykdymo kainos padidėjimas arba vertės sumažėjimas yra netiesioginiai arba c) vertės sumažėjimo reikalavimas turi būti derinamas su bendro žlugusio sutarties tikslo reikalavimu (žlugusio sutarties tikslo bylose).
10. *Rebus sic stantibus* ir *force majeure* doktrinų atribojimas remiantis sutarties vykdymo suvaržymo lygmens kriterijumi yra komplikuotas, nes nėra aiškių parametrų tokiam atribojimui atlikti. Išskirtinai *force majeure* doktrina turėtų būti taikoma tik absoliutaus neįmanomumo atvejais, o „ekonominio neįmanomumo“ arba itin brangiai kainuojančio įvykdymo atvejais nukentėjusiai šaliai turėtų būti suteikta galimybė pasirinkti, kurią doktriną taikyti.
11. LR CK ir UNIDROIT Principuose įtvirtintas įvykių atsiradimo laiko reguliavimo modelis (atvejai, kai aplinkybių pasikeitimas jau egzistavo sutarties sudarymo metu) gali sukurti teisės normų konkurenciją tarp pasikeitusių aplinkybių, suklydimo ir neįmanomumo nuostatų, tačiau tinkama norma turėtų būti parenkama pagal šalių lūkesčius, sutarties

tikslus bei visą sutarties kontekstą. Pasikeitusių aplinkybių ir esminės šalių nelygybės institutai šiuo atveju turėtų būti atribojami pagal tai, ar neproporcingai didelę naudą gaunanti šalis buvo sąžininga, t. y. ar žinojo/turėjo žinoti apie įgyjamą pranašumą.

12. Aiškinantis, ar šalys numatė pasikeisiančias aplinkybes, reikia remtis protingo asmens (*bonus pater familias*) standartu ir tirti konkrečių šalių galimybes numatyti tam tikrus įvykius, taip pat reikia tinkamai įvertinti, ar šalys įvykdė savo pareigą domėtis sutarties vykdymo kontekstu.
13. Įvykių kontrolės kriterijus turėtų būti aiškinamas plečiamai – kaip apimantis ne tik įvykių atsiradimo kontrolę, bet ir šių įvykių išvengimo bei įveikimo pastangas. Kontrolės kriterijaus turinys labai priklausys nuo sutarties rūšies, verslo tipo ir nukentėjusiajai šaliai keliamų tinkamo veiklos tvarkymo reikalavimų. Pagal tinkamą veiklos organizavimą turėtų būti vertinami ir atvejai, kai skolininkas prievolei vykdyti pasitelkia trečiuosius asmenis arba kai skolininkas įgyja kelis kreditorius. Valstybės įmonės, įstaigos ir organizacijos paprastai negali remtis valstybės veiksmais siekdamos pateisinti pasikeitusių aplinkybių instituto nuostatų taikymą.
14. Sutarties vykdymo rizikos prisiėmimas gali atsirasti sutarties, įstatymo pagrindu arba būti numanomas įvertinus visą sutarties kontekstą. Nustatant šalių rizikos prisiėmimo laipsnį, reikia kompleksiškai įvertinti visas sutarties sudarymo ir vykdymo aplinkybes. Atsakingesniojo rizikos valdytojo teorija, siūlanti kiekvienu atveju nustatyti, kuri tam tikros sutarties šalis yra efektyviausia rizikos valdytoja, praktikoje kelia pernelyg daug problemų ir neturėtų būti taikoma.
15. Įstatyminės rizikos paskirstymo normos arba sutartinės pasikeitusių aplinkybių sąlygos neturėtų būti aiškinamos kaip automatiškai uždraudžiančios įstatyminių pasikeitusių aplinkybių nuostatų taikymą, tačiau tam tikrais atvejais gali jį stipriai apriboti arba visai eliminuoti.
16. Visos pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygos turi būti individualiai analizuojamos sprendžiant kiekvieną konkrečią bylą. Tuo pačiu turi būti tiriamas ir konkrečios bylos faktinis aplinkybių kontekstas. Taikant pasikeitusių aplinkybių instituto nuostatas, standartizuotų ar automatinių sprendimų nustatymas yra komplikuotas ir netikslingas. Tokia išvada taip pat patvirtina ketvirtąjį disertacijos ginamąjį teiginį.

Dėl pasikeitusių aplinkybių instituto teisinių pasekmių.

17. Šalių derybos turėtų būti skatinamos kaip pirminis pasikeitusių aplinkybių problemos sprendimo įrankis. Privalomų šalių derybų modelis nėra siūlytinas, tačiau sąžiningumo principas reikalauja, kad šalis bent

jau rimtai apsvarstytų dėl pasikeitusių aplinkybių nukentėjusios šalies pasiūlymus.

18. Trečiojo asmens intervencija yra antrinis pasikeitusių aplinkybių problemos sprendimo įrankis. Tikslią trečiojo asmens (teismo, arbitražo) kompetenciją pasikeitusių aplinkybių bylose nustato ginčui taikytinos materialinės ir procesinės teisės taisyklės. Sutarties pakeitimo (adaptavimo) galimybė yra pasikeitusių aplinkybių institutą charakterizuojantis bruožas, kuriam turėtų būti teikiamas prioritetas sutarties nutraukimo atžvilgiu. Tačiau teismai visuomet turėtų atsižvelgti į šalių valią ir pasikeitusių aplinkybių situaciją, nes tam tikrais atvejais tinkamiausia pasikeitusių aplinkybių pasekmė yra sutarties nutraukimas arba kitos teisinės pasekmės. Tai patvirtina penktąjį disertacijos ginamąjį teiginį.

PASIŪLYMAI ĮSTATYMO LEIDĖJUI

1. LR CK įtvirtintos pasikeitusių aplinkybių nuostatos yra perimtos iš UNIDROIT Principų, tačiau LR CK nepagrįstai nukrypo nuo pažodinio UNDIROIT Principų teksto ir tokiu būdu atsirado tam tikri reguliavimo skirtumai, sąlygojantys neteisingą pasikeitusių aplinkybių nuostatų įtvirtinimą. Šio darbo autoriaus nuomone, LR CK turėtų nuosekliau atspindėti UNIDROIT Principų nuostatas.
2. Dėl savo nekonkretumo ir abstraktumo (ne)numatomumo kriterijus neturėtų būti išskirtas kaip savarankiškas instituto taikymo kriterijus, o turėtų būti naudojamas kaip pagalbinis rizikos kriterijui įvertinti.
3. Atsižvelgdamas į 1 ir 2 pasiūlymą įstatymo leidėjui, šio darbo autorius siūlytų pakeisti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.204 straipsnį ir išdėstyti jį taip:

„6.204 straipsnis. Sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms

1. Jeigu įvykdyti sutartį vienai šaliai tampa sudėtingiau negu kitai šaliai, ši šalis privalo vykdyti sutartį atsižvelgiant į kitose šio straipsnio dalyse nustatytą tvarką.

2. Sutarties vykdymo suvaržymu laikomos aplinkybės, kurios iš esmės pakeičia sutartinių prievolių pusiausvyrą, t. y. arba iš esmės padidėja įvykdymo kaina, arba iš esmės sumažėja gaunamas įvykdymas, jeigu:

1) tos aplinkybės atsiranda arba nukentėjusiai šaliai tampa žinomos po sutarties sudarymo;

~~2) tų aplinkybių nukentėjusi šalis sutarties sudarymo metu negalėjo protingai numatyti;~~

3) tų aplinkybių nukentėjusi šalis negali kontroliuoti;

4) nukentėjusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos. **Vertinant, ar nukentėjusi šalis buvo prisiėmusi aplinkybių pasikeitimo riziką, turi būti atsižvelgta į tai, ar nukentėjusi šalis sutarties sudarymo metu galėjo šias aplinkybes protingai numatyti.**

3. ~~Kai sutarties įvykdymas sudėtingesnis,~~ **Sutarties vykdymo suvaržymo atveju** nukentėjusi sutarties šalis turi teisę kreiptis į kitą šalį prašydama sutartį pakeisti. Šis prašymas turi būti pagrįstas ir pareikštas tuoj pat po sutarties įvykdymo suvaržymo. Kreipimasis dėl sutarties pakeitimo savaime nesuteikia nukentėjusiai šaliai teisės sustabdyti sutarties vykdymą. Jeigu per protingą terminą šalys nesutaria dėl sutarties pakeitimo, tai abi turi teisę kreiptis į teismą. Teismas gali:

1) nutraukti sutartį ir nustatyti sutarties nutraukimo datą bei sąlygas;

2) pakeisti sutarties sąlygas, kad būtų atkurta šalių sutartinių prievolių pusiausvyra.“

4. Siekiant išlaikyti pasikeitusių aplinkybių institutą lankstų ir pritaikomą įvairiose situacijose, įstatymuose neturėtų būti nustatomi kiekybiniai sutarties vykdymo suvaržymo išraiškos kriterijai. Atsižvelgdamas į tai, šio darbo autorius siūlytų pakeisti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.685 straipsnį ir išdėstyti jį taip:

„6.685 straipsnis. Sutarties dokumentų pakeitimas

1. Užsakovas turi teisę daryti pakeitimus sutarties dokumentuose, jeigu papildomų darbų, kuriuos reikia atlikti dėl šių pakeitimų, kaina neviršija penkiolikos procentų sutartyje numatytos bendros statybos darbų kainos ir jeigu šie pakeitimai nepakeičia sutartyje numatytų statybos darbų pobūdžio. Šalys gali sutartyje numatyti ir kitokias sutarties dokumentų pakeitimo sąlygas.

2. Rangovas turi teisę reikalauti perskaičiuoti sutarties kainą, jeigu dėl ~~ne nuo jo priklausančių aplinkybių faktiška statybos darbų kaina padidėjo daugiau kaip penkiolika procentų~~ **pasikeitusių sutarties vykdymo aplinkybių faktiškai padidėjusi statybos darbų kaina prilygsta sutarties vykdymo suvaržymui** (šio kodekso 6.204 straipsnis).

3. Rangovas turi teisę reikalauti atlyginti protingas išlaidas, padarytas dėl sutarties dokumentų defektų nustatymo ir pašalinimo.“

AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. Girsberger, D; Zapolskis, P. Esminis sutartinių prievolių pasikeitimas kaip sutarties vykdymo suvaržymo kriterijus (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption*"). *Jurisprudence*. 2012, Nr. 19(1): 121-141.
2. Baranauskas, E.; Zapolskis P. Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract*"). *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.

KITOS AUTORIAUS PUBLIKACIJOS DISERTACIJOS TEMA

3. Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Europos sutarčių teisės derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos. Iš *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21.

PAULIAUS ZAPOLSKIO GYVENIMO APRAŠYMAS

Asmeniniai duomenys

Vardas, pavardė	Paulius Zapolskis
Gimimo data	1981 m. lapkričio 30 d.
El. paštas	paulius.zapolskis@gmail.com

Išsilavinimas

nuo 2005 m.	Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedros doktorantas
2004–2005 m.	Europos ir lyginamosios teisės magistro kvalifikacinis laipsnis (LL.M), Gento universitetas, Belgija
2000–2004 m.	Teisės bakalauro kvalifikacinis laipsnis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas

Darbo patirtis

nuo 2005 m.	Advokato padėjėjas, advokatų profesinė bendrija „Baltic Legal Solutions Lietuva“
nuo 2005 m.	Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedros asistentas (nuo 2010 m. lektorius)

Mokslinės stažuotės

2011–2012 m.	Liucernos universitetas (Liucerna, Šveicarija). Trukmė – 13 mėn.
2009 m.	Makso Planko lyginamosios ir tarptautinės privatinės teisės institutas (Hamburgas, Vokietija). Trukmė – 3 mėn.
2008 m.	Šveicarijos lyginamosios teisės institutas (Lozana, Šveicarija). Trukmė – 2 mėn.

PUBLIKACIJOS

1. Girsberger, D; Zapolskis, P. Esminis sutartinių prievolių pasikeitimas kaip sutarties vykdymo suvaržymo kriterijus (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „Fundamental Alteration of the Contractual Equilibrium under Hardship Exemption*"). *Jurisprudence*. 2012, Nr. 19(1): 121-141.
2. Zapolskis, P. Nesąžininga komercinė veikla ir vartotojo ekonominiai interesai. Iš *Vartotojų teisių apsaugos teisiniai aspektai Europos Sąjungoje*. Konferencijos mokslo darbų rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio Universiteto Leidybos centras, 2011, p. 65-73.
3. Baranauskas, E.; Zapolskis P. Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract*"). *Jurisprudence*. 2009, 4(118): 197-216.
4. Zapolskis, P. Sutartis pakeisti labai sunku. *Verslo Žinios*, 2009, Nr. 132: 15.
5. Zapolskis, P. Sutarčių pakeitimas šiuolaikinės ekonomikos sąlygomis (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „The Adjustment of Contracts in the Contemporary Economic Environment"). The Baltic Times*. 2009, May 21: 6.
6. Baranauskas, E.; Zapolskis, P. Europos sutarčių teisės derinimas: Europos Komisijos iniciatyvos. Iš *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 7-21.
7. Zapolskis, P. Nesąžiningos komercinės veiklos direktyva: pranašumas vartotojams ar našta verslui? (*straipsnis anglų kalba, originalus pavadinimas: „Unfair Commercial Practices Directive: Advantage for Consumers or Burden for Businesses?") The Baltic Times*. 2007, Nr. 10(555): 6.